

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMELERİ ÜZERE KULLANDIKLARI SIFATLAR

Yavuz BAYRAM *

ÖZET: Her devirde olduğu gibi, 16. yüzyılda da Divan şairleri, şiir üzerinde düşünmüşler ve bu düşüncelerini zaman zaman şiirlerinde dile getirmişlerdir. Bu anlamda kasidelerin 'fahriyye' bölümleri, gazellerin mahlas beyitleri ve divanların dibâceleri dikkat çekicidir. 16. yüzyıl Divan şairlerinin, şiir için en çok kullandıkları sıfatlar; "'anberîn, 'ârî, 'âşıkâne, âb-dâr, bikr, cân-bahş, dil-âvîz, güher-rîz, hâs, mevzûn, nâzik, pâk, ra'nâ, rengîn, sûz, şîrin, şûh, tâze..."dir. Divan şairlerinin bu sıfatları kullanmalarında; "şiir, şair ve sevgili" ile ilgili "teşbih, istiâre, tenâsüp, telmih," gibi münasebetlerin önemli bir etkisi vardır. Aşağıdaki metinde bulunan örnek beyitlerden de anlaşılacağı gibi, bu münasebetlerdeki sıfatlar, genellikle "köprü vazifesi" (vech-i şebeh) görmektedirler.

Anahtar kelimeler: 16. yüzyıl, şiir anlayışı, teşbih, sıfatlar.

ABSTRACT: Like on the each period, also Classical Turkish poets in the 16th century, thought about poem and occasionally put out these thoughts on their poems. In this mean the praise parts of eulogies, the pen name couplets of gazels and preface of divans call attention. The adjectives more used by 16th century classical Turkish poets are "ambergrity, pure, amorous, like water, caressive of humor, pearl-like, original, balanced, polite, clean, beautiful, coloured, feverish, sweet, pert, fresh...". When the 16th century Classical Turkish poets used these adjectives, there was an important effect of relations like "comparison, metaphor, symmetry, allusion" with relation "poem, poet and beloved". Like understanding from couplets followed text, the adjectives on these relations generally us efor "bridge function" (respect of comparison).

Keywords: 16th century, poem, poetic adjectives, metaphor, thought about poem

Giriş

Bu yazıda¹, tamamı 16. yüzyıl Divan şairlerine ait on bir Türkçe divanın taranmasıyla elde edilen verilere dayalı olarak, Divan şairlerinin şiiri nitelemek üzere kullandıkları sıfatlar üzerinde durulacaktır. Aşağıda bir liste hâlinde verilen bu tür sıfatlar, aynı zamanda divanları incelenen 16. yüzyıl Divan şairlerinin

* Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

¹ Bu yazı, tamamı 16. yüzyıl Divan şairlerine ait on bir Türkçe divanın baştan sona incelenmesiyle hazırlanmıştır. Bu divanların ait oldukları şairler şunlardır: Fuzûlî, Bâkî, Nev'î, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ, Muhibbî, Vasfî, Usûlî, Helâkî, Hayrettî, Amrî.

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMEK ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

poetikaları hakkında da özet niteliğindedirler: ‘âlî, ‘ârî, ‘âşıkâne, âb-dâr, bâkî, belîğ, bî-bedel, bikr, bülend, cân-bahş, cân-fezâ, cân-güdâz, cân-sitân, cihân-gîr, cihân-sûz, dakîk, dil-âvîz, dil-efrûz, dil-firîb, dil-güşâ(d), dil-keş, dil-pesend, dil-pezîr, dil-sitân, dil-sûz, ebkâr, edîb, fasîh, garîb, gîdâ-yı rûh, güher-pâş, güher-rîz, hâs, hasen, hayâl-engîz, hayâl-güster, hoş-âheng, hoş-elhân, hûb, hüsn, ince, kût-ı rûh, lâ-nazîr, levendâne, lezîz, ma‘mûr, mesel-âmîz, mestâne, mevzûn, mu‘ciz, mu‘ciz-nizâm, mu‘teber, muğlak, mümtâz, müsellemin, nâb, nâzik, nev-güfte, özge, pâk, pâkize, pür-hâl, pür-sûz, ra‘nâ, rengîn, rûhânî, sâde, sûz-nâk, sükketîn, şanlı, şeker-rîz, şîrîn edâ, şîrîn, şûh, tâze, telh, ter, yâdigâr, yahşırak, zarîf, zarîfâne, zîbâ, zihî...

Divan şairlerinin poetikalarının belirlenmesine yönelik ilk ciddi çalışmayı² gerçekleştiren Doç. Dr. Harun Tolasa'nın "Divan Edebiyatımız da her edebiyat gibi çeşitli yazarlarıyla, sanatsever okuyucusuyla şiir ve şair üzerinde düşünen, tartışan, yorum yapan ve değerlendirmelerde bulunan bir edebiyattır."³ ifadesiyle vurguladığı gibi, poetika açısından Divan şiirini modern şiirimizden ayırmak mümkün değildir. Nitekim bu yazının sonunda da anlaşılacağı gibi, Divan şairleri şiirle ilgili birtakım sıfatları 'rastgele' değil bilinçli ve anlamlı olacak biçimde kullanmışlardır.

Divan şairlerinin "şiir, şair, eser ve okur" gibi poetik kavramlara dair görüşlerinin ele alınacağı bir çalışmada, divanlar incelenirken esas alınacak bazı kelimeler vardır. Araştırmacıya kolaylık sağlayan ve daha sağlıklı veriler elde edilmesine katkıda bulunan bu tür terimler şunlardır: şi'r, nazm, gazel, beyt, mısra', satr, sûtûr, dîvân, fesâhat, belâgat, medh, nâme, san'at, ma'nâ, kasîde, na't, matla', nazîre, söz, kelâm, suhan, zebân, lisân, güftâr, lafz, nutk, nükte, güft ü gû, ta'bir,

² Bu anlamda yapılan çalışmalardan bazıları tarih sırasıyla şöyledir: TOLASA, Harun, "Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz(Dibâce)leri; Lâmi'î Divânı Önsözü ve (Buna Göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü", *Journal of Turkish Studies*, Harvard University, S:3, 1979; TOLASA, Harun, "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yay., İzmir 1982; MENGİ, Mine, "Divan Şiiri ve Bikr-i Ma'nâ", *Dergâh*, Nr:19, İstanbul 1991; MACİT, Muhsin, "Divan Edebiyatında Poetika Denemeleri: Tezkire Önsözleri", *Yedi İklim*, İstanbul, Haziran 1992; DOĞAN, Muhammed Nur, *Fuzûl'nin Poetikası*, İlmî Araştırmalar, İstanbul 1996; KILIÇ, Filiz, (1998), *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, Akçağ Yay. ; AYDEMİR, Yaşar, "Bursalı İsmail Hakkı'nın Eserlerinden Hareketle Şiir Görüşü", *I. Uluslar arası İsmail Hakkı Bursavî Sempozyumu Bildirileri*, 26-27 Mayıs 2000; KAPLAN, Mahmut, "Sebk-i Hindî Şairlerinden Fehim, İsmetî, Nâilî ve Neşâtî'nin Divanlarına Göre Şair ve Şiir Hakkındaki Görüşleri", *Hece*, Türk Şiiri Özel Sayısı (53-54-55), İstanbul, Temmuz 2001; AVŞAR, Ziya, "Divan Şiirinin Poetik Verilerine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi", *Hece*, Türk Şiiri Özel Sayısı (53-54-55), İstanbul, Temmuz 2001; BAYRAM, Yavuz, "16. Yüzyıl Divan Şiirinde 'Şiir, Söz ve Şair'le İlgili Anlam Alanları (Kelimeler ve Terkipler)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay. , S:15, Konya 2004.

³ TOLASA, Harun, *a. g. m.* , s. 15.

terâne, şâ'ir, nâzım, kalem, hâme, kilk, debîr, devât, bülbül, tûtî, suhan-gû, nâtık, ehl-i sanâyi', gazel-hân...

Son olarak şunu da söylemek istiyorum. Divan şairlerinin poetik görüşlerinin aranmasında kasidelerin fahriye bölümleri gazellerin mahlas beyitleri ve varsa dîbâceler öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Çünkü ilgili görüşler buralarda yoğunlaşmış olarak bulunmaktadır.

1. Güzel Kokulu Şiir, Şiir Mevsimi (Mevsim-i Şi'r)

Şiirle gül, sümbül, lâle gibi çiçekler arasında sık sık ilgi kuran 16. yüzyıl Divan şairleri, şiirle koku ve mevsim arasında da zaman zaman yakın bir ilgi kurmuşlardır. Bu anlamda ilk olarak dönemin büyük şairi Bâkî'nin, rakiplerinin şiirlerine soğan (piyâz), kendi şiirine amber (anber) yakıştırmasını uygun gördüğü beyiti dikkat çekmektedir:

Puhtedir gayrılar eş'ârı velî puhte piyâz

Hâm anberdir eger hâm ise de bu eş'âr

Bâkî, K. 19-50

Görüldüğü gibi şair, sanatta diğer şairlerden üstünlüğüne dikkat çekmek için soğanla amberin kokusu arasındaki tezattan yararlanma yolunu seçmiştir. Muhibbî, bir beytinde "güft ü gûy-ı müşk" diye nitelendirdiği şiirini, gönül ehillerinin dillerinden düşürmediğini; bir başka beytinde de şiirin iç yapısını (konu, tema, duygular...) somutlaştırma yoluna tekrar başvurarak, şiirlerinin "vefâ" koktuğunu söylemektedir:

Vird edinirdi Muhibbî ehl-i diller nazmını

Ellerine girse idi ger bu güft ü gûy-ı müşk

Muhibbî, G. 1481-5

Her kim okursa şi'rimi bûy-ı vefâ alır

Zîrâ Muhibbî sözleri 'âşıkânedir

Muhibbî, G. 500-5

Bâkî bir beytinde, misk kokulu kaleminden (hâme-i müşğîn) döktüğü noktalarla anlam güzelinin (şâhid-i ma'nâ) yüzüne benler (hâl-i 'izâr) yapmaktadır:

Noktalar kim dökülür hâme-i müşğîninden

Her biri şâhid-i ma'nâya olur hâl-i 'izâr

Bâkî, K. 29-32

Bâkî ve Nev'î'nin şiirlerinde rastlanan "nem-i hâme, mevsim-i eş'âr, nesîm-i nazm" gibi terkiplerin de bu anlamda zikredilmesinde fayda vardır. Zira bu tür ifadeler, ilginç oldukları kadar dönemin şiir anlayışı hakkında ipucu vermeleri açısından da önemlidirler. Örneğin Bâkî'nin aşağıdaki beytinde geçen "şiir mevsimi" yaklaşımı dikkat çekicidir. Beyitlerde şiir söylemenin de bir zamanı olduğuna işaret eden şair, başka bir beytinde, gül bahçesini yeşerten bahar bulutu (ebr-i bahâr) ile kaleminin mürekkebi (nem-i hâme) arasında doğrudan ilgi kurmaktadır:

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMELER ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Bâkiyâ söyle lebi yâdına rengîn gazeli	
Demidir nûş-ı meyin mevsimidir eş'ârın	Bâkî, G. 356-7
Ravza-i 'ilm-i tarâvette nem-i hâmem ile	
Tâzeler gülşen-i bâğî nitekim ebr-i bahâr	Bâkî, K. 25-31

“Mevsim-i eş'âr” ifadesine Nev'î'de de rastlanmaktadır. Âşık ve şair için bir simge olarak kullandığı bülbülün, sevgiliyi simgeleyen gülü anlatmak için yeni bir hava, yeni bir edayla öttüğünü söylediği beytinden de anlaşılacağı gibi, şaire göre şair mevsimi ilkbahardır:

Bir tâze havâ bağladı gül vasfına bülbül	
Geldi şu 'arâ zümresine mevsim-i eş'âr	Nev'î, G. 556-3

Aşağıdaki beytinde “nesîm-i nazm” terkibine yer veren Nev'î, sevgilinin cömertlik deryasını (deryâ-yı ihsân) bir nebzecek olsun coşturmak için nazım rüzgârını gayrete getirmek amacındadır:

Nesîm-i nazm-ı gevher-bârını tahrîk eder Nev'î	
Umar kim bir nefes cûş ettire deryâ-yı ihsânı	Nev'î, G. 550-5

2. Tatlı Şiir (Şi'r-i Şîrîn)

Divan şairleri, şiirlerinin şeker ve bal lezzetinde; yani tatlı ve şirin olduğu iddiasındadırlar. Şiirlerinde bu iddialarını sık sık dile getiren şairler, tabii ki dikkatleri şiirlerinin okunmasıyla hissedilecek hoş duygulara çekmeye çalışmışlardır. Ayrıca birçok beyitte, şiirlerindeki tatlılığın ve hoşluğun kaynağını belirtmeyi de ihmal etmemişlerdir. Örneğin Bâkî aşağıdaki beyitlerin ilkinde, mütemadiyen sevgilinin la'le benzeyen dudağını anlattığı için, şiirlerinin de şeker yerine geçtiğini düşünmektedir. İkinci beyitte Muhibbî'nin söyledikleri de Bâkî'nin düşünceleriyle örtüşmektedir.

Kafes-i gamda n'ola kaldım ise tûtî vâr	
Vasf-ı la'lin hele ağzımda ya şeker yerine	Bâkî, G. 136-6
Şîrîn lebinin vasfın ederken bu Muhibbî	
Lezzetten anın toptolu ağzı şeker olmuş	Muhibbî, G. 1276-5

Aşağıdaki beyitlerde Muhibbî, “şîrîn edâ”lı olmasına dayanarak şiirini nazm ehline” gururla önerirken; Hayretî, şiirinin şeker gibi olduğu iddiasındadır:

Okusun nazm ehli bu şi'ri nev-edâ râsıtı	
Ey Muhibbî eyledin çünkü bunu şîrîn edâ	Muhibbî, G. 61-7
Hak budur insâf edicek tathısın ey Hayretî	
Sözde lezzetler verirsin nazma şekerler gibi	Hayretî, G. 447-5

YAVUZ BAYRAM

Amrî, Bâkî, Nev'î ve Muhibbî şiiirlerindeki tatlılığı ve güzelliği dile getirmek için kendilerini özellikle "şekkerîn bûse, la'l-i leb-i rengîn, şîrînlik, leb, şeker-rîz olmak, şîrîn leb, kand" imgeleri eşliğinde ve "tûtî-i şîrîn-suhan, tûtî-i şeker-zebân, Bâkî-i şîrîn-suhan, tûtî-i gûyâ, tûtî-i şeker-hâ" gibi ifadeler aracılığıyla tatlı sözlü papağan olarak tanıtmaktadırlar:

Şekkerîn bûseyle besle Amrî'yi	
Tûtî-i şîrîn-suhandır sevdiğim	Amrî, G. 71-6
Şîrînliğin vasf etmege la'l-i leb-i rengînimin	
Hâme deyu bir tûtî-i şeker-zebân vermiş sana	Amrî, G. 1-7
Leblerin vasfında şeker-rîz olup güftâr eder	
Bâkî-i şîrîn-suhan tûtî-i gûyâdır yine	Bâkî, G. 138-6
Nev'î nice vasf eyleye şî'rini ki bilmez	
Tûtî-i şeker-hâ sözünü murg-ı yabânî	Nev'î, G. 551-7
Der gazel şîrîn lebinçün bu Muhibbî	
Söyledi tûtî gibi san yedi kand	Muhibbî, G. 330-5

Dönemin birçok şairi, şiiirlerinin sevgili sayesinde, şirin ve tatlı olduğunu söyleyerek, başka şairler ve okuyucular tarafından yapılabilecek itirazları göğüslemeyi düşünmüşlerdir. Sevgilinin dudağındaki tatlılığı kimsenin inkar edemeyeceğini bilen şairler, biraz da kurnazca davranıp ilhâm kaynağı olarak sevgiliyi göstermektedirler:

Şîrîn lebinin zikrini tekrâr Muhibbî	
Kıldığı için kand ü nebât oldu kelâmı	Muhibbî, G. 2689-7
Nice şîrîn olmasın cânâ Muhibbî'nin sözü	
Çünkü medhin okuram olur kelâmım sükkerîn	Muhibbî, G. 2170-9
Bâkî sözünü vasf-ı lebin şehd-i nâb eder	
Şîrîn kelâmı anın için böyle şanlıdır	Bâkî, G. 474-6
Cân bağışlarsa n'ola işitene ey Yahyâ	
Lebleri vasfı ile şî'rime verdim lezzet	Taşlıcalı Yahyâ, G.33-5
Tûtî gibi şîrîn-suhan olsam n'ola Amrî	
Ol mâh-ı şeker-leb ki benim var kimin var	Amrî, G. 26-5

Aşağıdaki beyitlerde Helâkî, sevgilinin güzelliğini lâyıkıyla anlatabilmesi için mürekkebin şeker, kalemin şeker kamışı (ney-şeker) olması gerektiğini ileri sürerken; Muhibbî, zaman zaman iddiasını biraz daha ileri götürerek, şiiirlerinin şekerden de baldan da tatlı olduğunu savunmaktadır:

Şîrînlik ile vasfın anın yazmağ isteyen	
Şekker mürekkeb eylesin ü ney-şeker kalem	Helâkî, K. 1-15

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMELERİ ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Dostum şîrîn kelâmın şehd ü şekkerden lezîz	
Görünür gül-gûn ruhun bana gül-i terden lezîz	Muhibbî, G. 363-1
Bu Muhibbî sâf-dil dedi yine şîrîn gazel	
Lezzetin kand ü 'aselden gördü yeg ehl-i safâ	Muhibbî, G. 72-5

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Bâkî ve Muhibbî aşağıdaki beyitlerinde, şiiirlerini nitelemek üzere "latîf" sıfatını uygun görmekteirler. Taşlıcalı Yahyâ Bey bu nitelemeyi "nazm-ı latîf", Bâkî "letâfet-i gazel", Muhibbî ise "şî'r-i latîf" terkibi şeklinde dile getirmektedir:

Bir bahrdır bu nazm-ı latîfim ki fi'l-mesel	
Oldu hayâl-i hâsım ana dürr-i bî-behâ	Taşlıcalı Yahyâ, K. 24-50
Bâkî letâfet-i gazel-i âbdârını	
Hakkâ budur ki görmedik âb-ı zülâlde	Bâkî, G. 114-6
Her kim ki Muhibbî göre bu şî'r-i latîfi	
Eder görünür gül gibi hoş ter dahi nâzik	Muhibbî, G. 1624-5

Bunlardan başka Taşlıcalı Yahyâ Bey, Muhibbî, Nev'î, Hayâlî, Vasfî ve Amrî'den alınan aşağıdaki örnekler de, konuya ışık tutmaları bakımından, yararlı olabilecek niteliktedirler. Bu anlamda beyitlerde geçen "lezîz eylemek, latîf, mâ-ı ma'în, ney şeker, lezîz, şâ'ir-i şîrîn-zebân, şîrîn, şekker, sipâh-ı mûr, şekkeristân, tûtî-i kand-i melâhat, şehd ü şeker, tatlı ve tûtî-i güyâ" sıfat ve imgelerinin 'tatlı şiiir'(kelâm-ı latîf, şî'r-i latîf, nazm-ı şîrîn, şîrîn suhan, tatlı söz) imgesini güçlendirdiği görülmektedir:

Bu bahr-ı nazmı lezîz eyledi kelâm-ı latîf	
Muhîte cânib-i cennetten aktı mâ-ı ma'în	Taşlıcalı Yahyâ, K. 19-43
Hâne-i şî'r-i latîfin gibi ey Yahyâ hemân	
Var yürü bir kâmeti mevzûn u hoş refâtî sev	Taşlıcalı Yahyâ, G. 361-5
Tûmâr-ı şî'rimi n'ola elden komayalar	
Her kanda kim biterse olur ney şeker lezîz	Muhibbî, G. 364-4
Nazm-ı şîrînim gibi bir nakş masnû' olmaya	
Nev'iyâ çün resm ede üstâd-ı çarh-ı Bî-sütûn	Nev'î, G. 337-5
Ecel câmin içip gam çekme Nev'î telh-kâm olsan	
Kodun bu meclis-i fânîde bir şîrîn suhan bâkî	Nev'î, G. 484-5
Okudukça şî'rini cânân lebiyle her nefes	
Ey Hayâlî tûtî-i mazmûna şekker gösterir	Hayâlî, G. 116-5
Hayâlî nazmının hatun temâşâ eyle vafında	
Sipâh-ı mûr ile görmek dilersen şekkeristânı	Hayâlî, K. 22-21

YAVUZ BAYRAM

Nazm-ı Vasfî'ye heves eyle ki eylerse n'ola	
Tûtî-i kand-i melâhat şekeristâna heves	Vasfî, G. 24-6
Kaçan ki şehd ü şeker saçsa tatlı sözle olur	
Zebân-ı hâmesi minkâr-ı tûtî-i güyâ	Amrî, K. 1-21

3. Saf ve Duru Şiir (Nazm-ı Pâk, 'Ârî Şi'r)

Yerli ve yabancı birçok şair, yazar ve eleştirmen özellikle 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar gelen bir süreçte 'saf şiir'e dair görüş beyan etmiş; bunların birçoğu da önemli ölçüde destek bulmuştur. Bizde özellikle Servet-i Fünûn'dan sonra, bir türlü gündemden düşmeyen bu tartışmaya Cenab Şehâbeddin, Ahmed Hâşim, Yahya Kemal, Ahmed Hamdi gibi birçok büyük Türk şairi katılmıştır.⁴ Buna karşılık Divan şairlerinin saf şiire dair yaklaşımlarının gözden kaçırılmış olması ise ilgi çekicidir. Oysa Divan şiiri, modern şairlere fikir verecek, eleştirmenlere ilhâm kaynağı olabilecek bir kaynaktır. Bu kayıtsızlıktan ötürü, "saf şiir" anlayışını savunan birçok şair ve eleştirmen, Nev'î'nin aşağıdaki dizelerinden habersiz olmuştur. Nev'î'nin kendi şahsında, bütün şairlere seslenerek, akarsu (âb-ı revân) imgesi eşliğinde, gösteriş ve yapmacılığa düşmemeleri için onlara yaptığı uyarı, bugünün sanatçıları için de gözden kaçırılmaması gereken bir üstad tavsiyesi niteliğindedir:

Âlâyiş-i san'atta koma tab'ını Nev'î
Pâk eyle sözün gevherini âb-ı revân ol

Nev'î, G. 287-5

Bâkî, ideal şiir için güzel üslûp ve saf, berrak anlam şartını ileri sürerken, günümüzün birçok şairinin önünde olduğunu da ortaya koymaktadır. Şiiri, gümüş tenli bir güzele (sîm-ten dildâr), anlamı da güzelin elbisesine (libâs) benzeten şair, elbisenin güzele yakışması gerektiği gibi, anlamın da şiire uyması gerektiğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle şair, şekil elbisesinin anlam güzeline yakıştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Beyit bir anlamda şiirin iç yapısı ile dış yapısı arasındaki uyumun önemine işaret etmektedir:

⁴ Örnek teşkil etmeleri açısından bu tür görüşlerden küçük bir kısmını burada vermekte yarar görülmektedir:

"Saf şiirin, bu cereyânı ortaya atanları bile şaşırtacak derecede güzel eserlerini, bütünler hâlinde değil de parça parça da olsa gözlerimizin önüne seren bu edebiyatın hâlis sanat bakımından büyük bir değer taşıdığına şüphe yok." (NAYIR, Yaşar Nabi, *Şiir Sanatı*, s. 69.).

"Şark sanatı muayyen nevelerde fikrin ve realitenin tahakkümünden kurtulmuş olduğu için garbın sonradan keşfettiği saf şiire, mücerred şiire çok daha önce ulaşmıştır." (KOCATÜRK, Vasfi Mahir, "Şiir Geleneğimiz", a. g. e. , s. 62.).

"Hakiki şiirin, asıl sanat eserinin kendi varlığından başka bir hedefi yoktur. Kendisinden başlar kendisinde biter. Bütün asâleti de buradan gelir. Ondaki beklenebilecek yegane şey, bizde bedîf alâka dediğimiz ve hayatımızın maddi tarafıyla, gündelik endişeleriyle münasebettar olmayan saf bir alâka uyandırmasıdır." (Tanpınar 1977:14).

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAIRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMELERİ ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Ma'ni-i pâkize ey Bâkî edâ-yı hûb ile
Sîm-ten dildâra benzer ki libâsı yaraşa Bâkî, G. 148-5

Divan şairlerinin şiirlerinin saflıklarıyla övünmeleri de, şiirde gösterişten uzaklığa ve şiirin özüne gösterdikleri saygıya işaret eder. Örneğin Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirlerinin saflığından ve anlamlarındaki duruluktan o kadar emindir ki, bu dünyada ona söz edecek hiç kimsenin olamayacağını iddia etmekte ve içini ferah tutmaktadır. Ayrıca “sözünden ‘ârî olmak” deyimini kullanmış olması da, Divan şairlerinin şiire karşı sorumluluklarının bilincinde olduklarını ortaya koymasından bakımından dikkat çekicidir:

‘Âridir eş‘ârî Yahyâ’nın sözünden ‘ârî yok
Söz gelir sanman ana bu kubbe-i devvârdan Taşlıcalı Yahyâ, G. 350-7

Muhibbî, “ ‘ârî şî‘r ”in⁵ kendine nasip olduğunu söyleyerek övünürken, bundan başkalarının da yararlanması gerektiğini düşünmekte; Bâkî ise güzel bir hüsn-i talil örneğiyle, bir yandan şiirini inci ve mercana benzetererek değerini ortaya koymakta, bir yandan da “nazm-ı pâk” terkihiyle şiirinin saf ve temiz olduğuna işaret etmektedir:

Muhibbî olmagıl gâfil dilinden koma eş‘ârî
İşitenler diye ‘ârî şî‘r sana müsellemdir Muhibbî, G. 618-5
Görüp bu dürlü dürlü nazm-ı pâkim şermden Bâkî
Kızardı pençe-i mercân bozardı lü’lü-yi ter hem Bâkî, G. 591-5

Nev‘î de aşağıdaki beyitlerinde, şiirindeki saf ve berrak üslûpla övünmektedir. Çünkü bu sayede şiirleri (nazm-ı pâk, suhan-ı pâk) rağbet görmekte, kendisi de ünlü Arap şairi Selmân derecesinde şöhret kazanmaktadır:

Meger ki gûşuma bir subh-dem terâne ile
Bu nazm-ı pâki cinândan okurdu zümre-i hûr Nev‘î, K. 22-10
Lûlû-yı ter üzre leb-i la‘l ü suhan-ı pâk
Nazm oluna bunca dürr ü gevher ne demektir Nev‘î, G. 127-3
Nakd-i Selmân’ım kanı Dilşâd-veş sem‘-i kabûl
Nazm-ı pâkim Nev‘iyâ dürr-i binâgûş eyleye Nev‘î, G. 450-5

4. Renkli Şiir (Şî‘r-i Rengîn)

Divan şairlerinin şiiri tanımlarken kullandıkları ortak sıfatlardan biri de ‘renkli, gül renkli ve parlak’ anlamında kullandıkları “rengîn” kelimesidir. Rengîn kelimesinin seçilmesindeki diğer ayrıntıları, şairlerin ağızından öğrenmek

⁵ ‘Ârî (a. s.): 1. çıplak. 2. hür. 3. e. –sız. (Devellioğlu 1998).

YAVUZ BAYRAM

mümkündür. Örneğin Bâkî, Hayâlî, Muhibbî, Nev'î ve Taşlıcalı Yahyâ Bey aşağıdaki beyitlerinde, şiirlerinin “rengîn” olmalarıyla övünerek, bunu güzel şiirin gereği olarak saydıklarını ortaya koymaktadırlar:

Ser-firâz olsak bu devr içre 'aceb mi Bâkiyâ	
Biz sürâhî-veş bugün rengîn edâya mâlikiz	Bâkî, G. 575-7
Sözü rengîn edâ etmek Hayâlî ihtirâ'ıdır	
Horasan ehli sanmasın bunu tarz-ı Nevâyîdir	Hayâlî, G. 84-5
Her sözünde nâzik ü rengîn me'ânî buluna	
İştenler diyeler bu söz degül dürr-i semîn	Muhibbî, G. 2278-2
Sürh ile mektûb olan eş'âr-ı rengînim benim	
Her birisi bahr-ı nazmın pençe-i mercânıdır	Nev'î, G. 91-4
Sözlerin sûrete gelsin der isen ey Yahyâ	
Kanlı yaşım gibi eş'ârını rengîn edesin	Taşlıcalı Yahyâ, G. 319-7

Taşlıcalı Yahyâ Bey, sözlerinin yüze çıkabilir olmasını ve okuyanlara canlar bağışlamasını; Muhibbî de şiirlerinin gece gündüz gül açan bir fidan, kendisinin ise Nevâyî ve Selmân gibi büyük bir üstad olmasını şiirlerinin “rengîn” olmasına bağlamıştır. Bu anlamda aşağıdaki beyitlerdeki “şarâb-ı nâb, la'l-i rümmânî ve gül” imgelerinin de önemli bir görev yükledikleri görülmektedir:

Mahabbet ehline cânlar bağışlar ey Yahyâ	
Şarâb-ı nâba bedeldir bu şi'r-i rengînin	Taşlıcalı Yahyâ, G. 290-5
Cân bağışlar sözleri rengîn olur Yahyâ gibi	
La'l-i rümmânî gibi iklîmi seng-istân olan	Taşlıcalı Yahyâ, G. 344-7
Şi'r-i rengînim Muhibbî bir nihâl-i tâzedir	
Eksük olmaz gîce vü gündüz verir tekrâr gül	Muhibbî, G. 1708-5
Dedi anide Muhibbî böyle bir rengîn gazel	
Tarz-ı şi'r içre Nevâyî gibi ol fâyık geçer	Muhibbî, G. 877-5
Bu Muhibbî dem-be-dem şi'rini rengîn eyledi	
Tab'ı mevzûnuna dense n'ola Selmân-ı zamân	Muhibbî, G. 2267-5

Amrî ve Bâkî, şiirlerindeki renkliliği, sevgilinin gül renkli yanağına ve yüzüne borçlu oldukları kanaatindedirler. Yârin kırmızı yanağını anlattıkları için şiirlerinin ‘alımlı, güzel, tatlı ve renkli’ anlamlar kazandığını düşünmektedirler. Beyitlerde “rengîn” kelimesi, hem sevgilinin yanağını hem de şairlerin şiirlerini niteleyen bir sıfat işleviyle değerlendirilmiştir. Sevgilinin yanağının özellikle kırmızılığına vurgu yapan bu kelime, aynı zamanda şiirlerin ‘renkli, güzel, akıcı ve hoş’ olduğuna da işaret etmektedir:

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMEK ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Vasf eyleyeli gül gibi ruhsârını Amrî	
Rengîn anılır sözleri eş'âr arasında	Amrî, G. 103-5
'Ârız-ı ruhsârını vasf etse Bâkî her kaçan	
Şi'ri ey gül-çehre anın böyle rengîn ter düşer	Bâkî, G. 429-5

Bâkî, yüzü ve yanağı yanında şiirlerinin renkli olmalarında, sevgilinin dudağının da etkili olduğunu söylemektedir. Bu tür beyitlerde “rengîn” kelimesi, aşağıdaki beyitlerde de görüleceği gibi, dudakla ilişkilendirildiğinde ‘kırmızı renkli’, gazelle ilişkilendirildiğinde ise “renkli, akıcı, güzel” anlamlarıyla ağırlık kazanmaktadır:

Bâkiyâ söyle lebi yâdına rengîn gazeli	
Demidir nûş-ı meyin mevsimidir eş'ârın	Bâkî, G. 356-7
Leb-i şîrîni vasfında 'aceb rengîn gazel düştü	
Okun bu şi'ri tûtî-i şeker-güftâra eglensin	Bâkî, G. 367-5

Hayretî, Muhibbî, Hayâlî ve Nev'î de Bâkî gibi, yârin tatlı ve kırmızı dudağından aldıkları ilhâmla yazıldıkları için, şiirlerinin “rengîn” olduklarını düşünmektedirler:

Lebleri vasfında bu eş'âr-ı rengîn görüp	
Hayretî kimdir sana tûtî-i şeker-hâ demez	Hayretî, G. 135-5
Ey Muhibbî ger dilersen şi'rini rengîn ola	
Fikr ü zikrin her nefeste la'l-i yâr olmak gerek	Muhibbî, G. 1505-5
Nazm-ı rengînimle vasf ettim şarâb-ı la'lini	
Sâhir-i nazmım anıñün ey gül efsûn eyledim	Hayâlî, G. 366-3
Yazarken vasf-ı la'l-i yârda eş'âr-ı rengînim	
Devâtın Nev'îyâ ağzını kâtibler sulandırmış	Nev'î, G. 197-5
Câm-ı la'lin şevkine bezm-i visâlinde senin	
Şi'r-i rengînim görenler dediler mestânedir	Nev'î, G. 55-4

5. Gönül Çekici (Dil-keş, Dil-sitân, Dil-peziâr, Dil-âvîz, Dil-efrûz, Dil-güşâ, Dil-firîb) Şiir

Birçok beyitte şiirlerinin “şîrîn, tatlı, sâf, ârî, latîf ve hoş” olduklarını söyleyen 16. yüzyıl Divan şairleri, bu sıfatlar arasına zaman zaman “dil-keş, dil-sitân, dil-peziâr, dil-âvîz, dil-efrûz, dil-pesend, dil-güşâ, dil-firîb, dil-güşâd” gibi, şiirin insan ruhu üzerinde rahatlatıcı ve yatıştırıcı etkisini ifade eden kelimeleri de ilave etmişlerdir. Örneğin Bâkî aşağıdaki beyitlerinde, şiir hakkındaki görüşlerini ifade etmek için “şi'r-i dil-efrûz, beyt-i dil-keş ve nazm-ı dil-âvîz” terkiplerini kullanmaktadır. Şiirlerine bu sıfatları yakıştıran şair, aynı zamanda şiirin nasıl olması gerektiğini de belirtmektedir. Ona göre şiir, insan gönlünü aydınlatmalı ve

hoş duygular uyandırmalıdır. Bu özelliklere kavuşturulmuş şiir, Bâkî'ninki gibi aşk erbâbının meclisinde mum olmaya ve adalet gülşeninün bülbülüne yön vermeye lâayık olabilir:

Bâkî 'aceb mi şi'r-i dil-efrûzun etseler	
Erbâb-ı 'aşk cem' olıcak encümünde şem'	Bâkî, G. 303-5
Hep bu beyt-i dil-keş üzre bağlanır gûş eylesen	
Savt u nakş-ı bülbülân-ı gül-sitân-ı ma'dilet	Bâkî, TRC.-1-23
Bâkiyâ söyle biraz leblerin esrârından	
Ehl-i dil nazm-ı dil-âvîzine hayrân olsun	Bâkî, G. 376-5

Muhibbî aşğıdaki beyitlerinde, Bâkî'de de tespit edilen "dil-keş ve nazm-ı dil-keş" ifadelerinin yanında 'gönlün beğendiği, hoş bulduğu' anlamında "şi'r-i dil-pesend" terkibine de yer vermiştir. Şiirinin taklit değil orijinal olduğunu ve herkesin kulak vereceği kadar kıymetli olduğunu söyleyen şair, okuyucuların şiirinin güzelliği karşısında hürmetle eğileceklerinden ve onu ezberleyeceklerinden emin görünmektedir:

Muhibbî her sözün dil-keş özünden ihtirâ etti	
Velî nâdân olan bilmez sanır tarz-ı Nevâyîdir	Muhibbî, G 384-5
Oldu Muhibbî her sözü çün dürr-i şeh-vâr	
Assın zamâne gûşuna bu nazm-ı dil-keşim	Muhibbî, G. 1796-5
Muhibbî işbu şi'r-i dil-pesendi	
'Aceb var mı görüp ta'zîm kılmaz	Muhibbî, G. 1152-5
Muhibbî işbu şi'r-i dil-pesendi	
Kılar kim okuya elbette ezber	Muhibbî, G. 661-5

Bununla birlikte Muhibbî'nin "şi'r-i dil-pesend"inden asıl beklentisi, okuyanların şairi rahmetle anmaları için bir vesile olmasından ibarettir:

Kim bu şi'r-i dil-pesendi ele alıp okuya	
Rahmet anın cânına ki beni rahmetle ana	Muhibbî, G. 65-8

Taşlıcalı Yahyâ Bey, gönlü cezbeden ve hoş duygular uyandıran şiirinden güç alıp "Mamura bak mimarı gör." anlayışından hareketle, sanat gücünü ortaya koymaktadır. Şair ayrıca bu "dil-keş ve dil-sitân" şiiri aracılığıyla sevgilisinden ayrı düşmüş muzdarip gönülleri avuttuğunu ve teskin ettiğini de ifade etmektedir:

Beyt-i ma'mûr oldu Yahyâ'nın bu şi'r-i dil-keşi	
'Ayn-ı 'ibretle yine ma'mûra bak mi'mân gör	Taşlıcalı Yahyâ, G. 124-7
Yahyâ firâk-ı yâr ile âvâre olanın	
Gönlünü egle bu gazel-i dil-sitânım al	Taşlıcalı Yahyâ, G. 237-7

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMEK ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirlerindeki gönül ferahlatıcı her bir beytin (beyt-i dil-güşâ) aynı zamanda aşkının artması için bir vasıta olduğu düşüncesindedir:

Eş'âr-ı cân-fezâ ile her beyt-i dil-güşâ
Gûyâ semend-i 'aşkıma bir tâziyânedir   Taşlıcalı Yahyâ, G. 86-4

Fuzûlî şiirinin güzelliğini, gönüller tarafından ilgi görüşünü, "dil-pezîr" olmasıyla izah etmektedir. Bu arada şair, sabah rüzgârının kokusunu güllere borçlu olması gibi, kendisinin de şiirindeki bu çekiciliği, şair için 'sevgili' konumunda olduğu anlaşılan Hz. Peygamber'e borçlu olduğu kanaatindedir. Diğer beyitlerde de Hayretî, şiirleri için "dil-firîb" sıfatını tercih ederken; Hayâlî, "dil-güşâ" ifadesini kullanmıştır:

Ola na'tinde Fuzûlî'nin kelâmı dil-pezîr
Öyle kim gülden bulur enfâs-ı cân-perver sabâ   Fuzûlî, K. 5-24
Okunduğunca zevk ile ebyât-ı dil-firîb
Söylendiğince şevk ile eş'âr-ı âb-dâr   Hayretî, K. 14-43
Teşbîh sâde vermez zînet söze Hayâlî
Rengîn edâ gerektir eş'âr-ı dil-güşâda   Hayâlî, G. 471-6

6. Yakıcı Şiir (Sûz-ı Eş'âr, Şi'r-i Âteşîn, Eş'âr-ı Âteş-bâr, Âteş-i Nazm, Sûz-ı Kelâm)

16. yüzyıl Divan şairleri, bir yandan şiirin gönül ferahlatıcılığına değinirlerken, bir yandan da ruhları tutuşturuculuğu ve gönülleri yakıcılığına işaret etmişlerdir. Örneğin sözlerinde "harâret" olduğunu söyleyen Hayretî, şiirlerinin gönül ülkesinde ateş üstüne ateş yaktığını ifade ederken, şiirin insan ruhu üzerindeki etkisini dile getirmiş olmaktadır:

Sözlerimde Hayretî bir sûz var kim umarım
Gün gibi bu Rûm'da Husrev çerâğın ben yakam   Hayretî, G. 275-5
Mülk-i dilde âteşim üstüne âteşler yakan
Oda yansın Hayretî eş'âr-ı âteş-bâr imiş   Hayretî, G. 160-5

Gazelin aşk ateşiyle söylenmesi gerektiğini belirten Taşlıcalı Yahyâ Bey, aşağıdaki beyitlerinde, şiirlerindeki hararetin sebebini açıkladıktan sonra, sevgilisinin (cânân) şefaathetmek zorunda kalacağı için, onları okumaya yanaşmadığını söylemektedir. Oysa şiirleri, güneş yüzlü sevgilinin aşkı sayesinde, gönülleri yakar hâle gelmiştir:

Ölümlü 'aşıkâ cânlar bağışlar ey Yahyâ
Gazel ki sûz u güdâz ile 'aşıkâne ola   Taşlıcalı Yahyâ, G. 434-7

YAVUZ BAYRAM

Bu güneş yüzlülerin vasfı ile ey Yahyâ
Odlara yaktı bizi süzün ile eş'ârın Taşlıcalı Yahyâ, G. 216-5
Hâleti var süzü var eş'ârımın Yahyâ gibi
Âteş-i şevkimle zîrâ sözümü kâl eyledim Taşlıcalı Yahyâ, G. 276-7
Anınçün okumaz eş'ârımı cânânım ey Yahyâ
Şefâ'at eylemek lâzım gelir süz-ı kelâmımdan Taşlıcalı Yahyâ, G. 309-5

Bu arada Nev'î de, Taşlıcalı Yahyâ Bey gibi, şiirlerini okumadığı ve aşkına kulak asmadığı için sevgilisinden yakınmaktadır. Fakat Nev'î, sevgilinin ilgisini çekmek ve ona aşkını anlatmak için bir yol bulmuştur. Şair, sevgilisini gönlündeki aşk ateşinden haberdar etmek amacıyla, nazım ateşini yakıp göklere çıkarmıştır:

Âteş-i nazmın yakıp Nev'î çıkardı göklere
Ol şeh-i 'âlî-nazar görmez gedâyı neylesin Nev'î, G. 335-5

Aşağıdaki beyitlerinden anlaşıldığına göre, Muhibbî öylesine dertlidir ki, derdini kağıda dökmek istediğinde, kalemin ucunda yoğunlaşan aşk ateşi, üzerine düştüğü kağıdı yakar. Zaten şiirini okuyanlar da bunun farkına varmışlardır:

Muhibbî yazmak ister derd hâlin
Yana kâğıd düş'âteş kaleminden Muhibbî, G. 2074-5
İşiten şi'r-i pür-süzüm okuyanlar diye lâbüd
Muhibbî derd-mend için tutuşup oda yanmıştır Muhibbî, G. 966-5

Muhibbî aşağıdaki beyitlerinde ise, yârin yanağını anlattığı ateşli şiirlerini duyduğunda, dertli gönüllerin de tutuşup yanacağını haber vermektedir:

Şi'rimin süzü ile yansa 'aceb mi dil ü cân
Yana odlara Muhibbî kim okursa gazelim Muhibbî, G. 1920-7
Ey Muhibbî süz-nâk ettin yine eş'ârını
Okuyanlar şevk ile anı hemân ol dem yanar Muhibbî, G. 861-8
Ehl-i derd olan ana pervâne gibi per yaka
Ger desem şem'-i ruhun vasfında âteş-bâr şi'r Muhibbî, G. 965-4

Şairin şiirindeki ateş öylesine büyüktür ki, yüreği demir gibi duyarsız ve acımasız olanlar bile, dayanamayıp şiirinin gönül yakan (şi'r-i dil-süz) hararetiyle eriyeceklerdir. Muhibbî aslında aşağıdaki beytiyle, bir yandan da âşığına acımayan merhametsiz sevgiliye bir tür gözdağı da vermiştir:

Şi'r-i dil-süzümü her kim ki Muhibbî işitip
Yüregi âhen ise dahi hem ol an ezilir Muhibbî, G. 541-5

Şiirlerinin eski ustalarıinkiyle aynı seviyede olduğunun artık herkes tarafından kabul edildiğini söyleyen Muhibbî, şiirlerindeki harareten dostlarını korumak için

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMEK ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

onları uyurarak, şiirlerini okumamalarını tavsiye eder. Bir yandan da kendi kendine seslenirken, şiirlerinin bütün dünyayı yakması vesilesiyle gururlanmaktadır:

Şi'r-i pür-sûzun görüp tahsîn ede Husrev dahi	
Ey Muhibbî eyle şimdengirü Selmân ile bahs	Muhibbî, G. 258-5
Muhibbî'nin gören pür-sûz şi'rin	
Hakîkatte dedi şi'r-i seleftir	Muhibbî, G. 484-5
Bu Muhibbî şöyle sûzân eyledi eş'ârını	
Dôstlar benden nasîhat okuman âdem yanar	Muhibbî, G. 597-5
Egerçi sûz-ı eş'ârın Muhibbî 'âlemi yaktı	
Gurûr ile sakın deme ki bir sâhib-kemâlem ben	Muhibbî, G. 2106-5

Nev'î ve Hayâlî de şiirlerindeki yakıcılığı, gönüllerindeki aşk ateşine bağlamaktadırlar. Örneğin aşağıdaki beytinde Nev'î, sözlerindeki harareti sevgi oklarından ötürü bir arı yuvası (hâne-i zembûr) gibi kaynayan gönlüyle ilişkilendirmektedir. Diğer yandan Hayâlî Bey, kendisini sevgi ateşinin (mahabbet nârı) ocağı ilan etmektedir:

Mahabbet oklarından hâne-i zembûra dönmüş dil	
Anınçün Nev'îyâ şehd-i kelâmında harâret var	Nev'î, G. 122-6
Ey Hayâlî çün ocağısın mahabbet nârının	
Tarz-ı Husrev'den kelâmın sûznâk olmak gerek	Hayâlî, G. 301-5

Şiirin gönülleri yakıcılığı üzerinde en çok duran 16. yüzyıl Divan şairi Muhibbî olmuştur. Şairden birçok örnek yukarıda incelendiği için, geri kalanların birkaçını aşağıda ayrıntılarına inmeksizin vermekle yetinilmiştir:

Ey Muhibbî şi'r-i dil-sûzun senin gûş edeler	
Diyeler işitmedik böyle hayâlât-ı garîb	Muhibbî, G. 139-7
Âb-dâr eyler Muhibbî şi'rini hem sûz-nâk	
Âteş ile âbı cem' eyler kerâmet gösterir	Muhibbî, G. 1048-5
Her kim Muhibbî gördü bu şi'r-i sûz-nâki	
Der Husrev'e erişmiş andan yakar çerâğı	Muhibbî, G. 2695-5

7. Can Bağışlayan Şiir (Şi'r-i Cân-bahş)

Diğer bölümlerden de anlaşılacağı gibi, Divan şairlerinin nazarında şiirin çok özel bir yeri vardır. Öyle ki şiirleriyle insanı coşturup gönülleri ferahlattıklarını; hatta şiirlerinin Hz. İsa'nın diriltici nefesi kadar etkili olduğunu da söylemişlerdir. Bu bölümde de, yine şiirin insan ruhuna canlılık vermesine, cana can katmasına işaret eden şairler, düşüncelerini ağırlıklı olarak Hz. İsa ile ilgili göndermelere yer vermeksizin dile getirmişlerdir. Örneğin aşağıdaki beytinde Taşlıcalı Yahyâ Bey,

YAVUZ BAYRAM

“lutf-ı kelâm”ı ile “âb-ı hayat” arasında ilgi kurarken herhangi bir telmihe başvurmaksızın, şiiri için “cân-bahş” sıfatını kullanmaktadır:

Gördü kim lutf-ı kelâmımdır benim âb-ı hayât

Yazmağa bu şi'r-i cân-bahşı çeker mıstar livâ Taşlıcalı Yahyâ, K. 17-34

Aşağıdaki beytinde de, divanını can bağıslayan şiirinin satırlarıyla (sütür-ı nazm-ı cân-bahş) süsleyip, bunları anlam köşküne (me'ânî kasrı) merdiven ettiğini söyleyen şair, şiirlerindeki bu özellik sayesinde divanını güzelleştirmiştir:

Sütür-ı nazm-ı cân-bahş ile tezyîn oldu dîvânım

Me'ânî kasrına gûyâ ki yer yer nerdübân ettim Taşlıcalı Yahyâ, G. 262-6

Bir beytinde “cân-fezâ” şiirlerinin, gönülleri çeken her bir beytini aşk atını coşturan bir kırbaç (tâziyâne) olarak nitelendiren Taşlıcalı Yahyâ Bey'in başka bir beytine göre şiirleri, rûhun gıdasıdır (gıdâ-yı rûh) ve okuyanların canlarına can katarlar. Şair aşağıda verilen beytinde, şiirlerinin bu niteliğini yârin tatlı ve lezîz dudağını anlatmasına bağlamaktadır:

Eş'âr-ı cân-fezâ ile her beyt-i dil-güşâ

Gûyâ semend-i 'aşkıma bir tâziyânedir Taşlıcalı Yahyâ, G. 86-4

Evsâf-ı la'l-i yâri dilimden düşürmez

Zîrâ gıdâ-yı rûhdur ol ahsenü'l-makâl Taşlıcalı Yahyâ, G. 238-7

Gıdâ-yı rûh durur cümle şi'ri Yahyâ'nın

Gedâ-yı 'aşk olalı oldu ol emîr-i kelâm Taşlıcalı Yahyâ, G. 251-5

Cân bağıslarsa n'ola işitene ey Yahyâ

Lebleri vasfı ile şi'rime verdim lezzet Taşlıcalı Yahyâ, G. 33-5

Nev'î, şiiri “gıdâ-yı rûh” olarak nitelendiren Taşlıcalı Yahyâ Bey'le aynı görüşte olduğu için aşağıdaki beytinde “kût-ı rûh” terkiibini kullanmıştır. Bu ifadeler ışığında, 16. yüzyıl Divan şairlerinin düşüncelerini kısaca, “Şiir, ruhun gıdasıdır.” cümlesiyle özetlemek mümkün görünmektedir:

Nev'iyâ kût-ı rûhdur şi'rin

San güzellerde sâde pehlûdur Nev'î, G. 558-7

Aşağıdaki ilk iki beyitte Hayâlî, “beyt-i rûh-efzâ”sı ve “nazm-ı rûh-bahş”ı sayesinde Nizâmî'nin bile dirilebileceğini söylerken; Fuzûlî ve Bâkî şiirin “cân-fezâ ve rûh-efzâ” olması için sevgiliyi anlatmasını gerekli görmekteyler. Ama Fuzûlî'nin dediği gibi, sevgili de şaire himmet etmelidir:

Midhatinde beyt-i rûh-efzâmı görenler sanır

Uçmağa iki kanadın açtı Cibrîl-i emîn Hayâlî, K. 13-33

Râvi ilterse Karaman'a Hayâlî şi'rini

Bula nazm-ı rûh-bahşından Nizâmî tâze cân Hayâlî, G. 381-5

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMELER ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Nişân-ı şefkatindir kim olur izhâr-ı hamdinçün	
Fuzûlî tîre tab'ından kelâm-ı cân-fezâ peydâ	Fuzûlî, G. 4-7
Ne 'aceb ger ola bu nazm-ı revân rûh-efzâ	
Ki senin midhat-i cân-perverine oldu karîn	Bâkî, K. 27-29

8. Âb-dâr Şiir (Şi'r-i Âb-dâr)

Kaynaklarda farklı anlamları bulunan “âb-dâr⁶” kelimesi, 16. yüzyıl Divan şairlerinin şiirde görmek istedikleri birçok sıfatı karşıladığı için sık kullanılmıştır. Örneğin Bâkî aşağıdaki beytinde, “âb-dâr” kelimesini kullanarak, şiirlerinin gönülleri ferahlattığına dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Nitekim ‘şi'r-i âb-dâr’ yüregine su serpmeseydi, Bâkî sevgilinden ayrı düşmenin acısıyla (tâb-ı teb-i hecr-i yâr) yanardı:

Bâkî yanardı tâb-ı teb-i hecr-i yâr ile	
Su sepmeyeydi yüregine şi'r-i âb-dâr	Bâkî, G. 383-5

Vasfî'nin “âb-dâr” kelimesiyle biraz daha farklı bir anlam peşinde olduğu görülmektedir. Sevgilisi için çektiği âhların, döktüğü gözyaşlarının hesabını yapan şair, böylece dolaylı yoldan da olsa, sevgilisine bir bakıma gözdağı vermeyi de düşünmüş gibidir:

Beyti ocağını sulayıp süpürüp silen	
Âhıyla Vasfî'nin gazel-i âb-dâridir	Vasfî, G. 13-5

Hayâlî de aşağıdaki beytinde, gazel-i âb-dârıyla gözdağı vermeye kalkışmaktadır. Ancak o, Vasfî gibi sevgilisinin değil rakip şairlerin gözünü korkutmayı hedeflemiştir:

Beyti ocağına su koyan cümle şâ'irin	
Cânâ Hayâlî'nin gazel-i âb-dâridir	Hayâlî, G. 88-5

Bâkî, şiirlerinin yoğun ilgi görmesinin sebebini açıkladığı aşağıdaki beyitlerinde, “âb-dâr” yerine “akarsu” ifadesini kullanmıştır. Şiirlerini nazlı nazlı akan bir akarsuya benzeten şair, şiirden anlayanların ilgilerini de bu benzerliğe bağlamaktadır:

N'ola meyl etseler eş'ârına erbâb-ı safâ	
Bâkiyâ şi'r degüldür bu bir akar sudur	Bâkî, G. 493-6

⁶ Âb-dâr (f. b. s.) : 1. sulu, tâze. 2. parlak. 3. sağlam vücutlu. 4. nükteli. 5. zarif, güzel. 6. hoş. 7. i. su veren hizmetçi. (Develioğlu 1998).

Âb-dâr : Tâb-dâr vezninde. bir nevi otluktur, hurma lifine şebih olur. Mutlaka tarî, tâze ve sîrâb nesneye de denir meyve ve cevâhir gibi. Suyunu bulmuş kılıca, hançere ve sair âlâta dahi itlak olunur. Hâl ü mal sahibi kimseye de denir. İstilahımızda rutubetli tabir olunur. (Mütercim Âsım Efendi, (2000), **Burhân-ı Katı**, TDK Yay., Haz. Mürsel ÖZTÜRK- Derya ÖRS, Ankara).

YAVUZ BAYRAM

Selâset-i kelimâtım safâ-yı eş'ârım

Akar su gibi kılıptır kulûbu hep meyyâl

Bâkî, K. 22-24

Muhibbî aşağıdaki beyitlerinde, kendi şiirlerinden de örnek vererek güzel şiirin; yani “şi'r-i âb-dâr”ın gereklerini ortaya koymaktadır. Ona göre bir ağaca ya da fidana benzeyen şiirin sulu ve tatlı meyvelere benzeyen güzel anlamı olmalıdır ve eğer sevgilinin tatlı dudaklarından bahsederse bu taze meyveler daha da lezzetli olur:

Muhibbî eyledim bâğ-ı dilimden bir şecer peydâ

Kelâmım meyvesin anda yetirdim âb-dâr ettim

Muhibbî, G. 1872-5

Nahl-i nazma ey gönül bil meyve-i ma'nî gerek

Ma'ni ger olmasa olmaz ana ebudâr şi'r

Muhibbî, G. 965-6

Gerçi Muhibbî her gazelin tâze meyvedir

Şîrîn lebini an ki dahi âb-dâr olur

Muhibbî, G. 369-5

Hayretî, Bâkî ve Hayâlî'den seçilen aşağıdaki örneklerin bu açıdan değerlendirilmeye uygun oldukları görülmektedir. Şairlerin şiirleri için “âb-dâr” sıfatını kullanırken “gülzâr-ı hüsn, nihâl, berg ü bâr, âb-ı revân, akar su, meyve ve bâğ” gibi daha çok doğal ve bitkisel imgelerden yararlandıkları anlaşılmaktadır:

Gülzâr-ı hüsn içinde boyu bir nihâl idi

Bu nutk-ı âb-dârî ana oldu berg ü bâr

Hayretî, K. 21-11

Bâkî ne denli sözlerin âb-ı revân ise

Akar su gibi yerde gerek rûy-ı i'tizâr

Bâkî, K. 18-10

Âb-dâr olsa n'ola meyve-i şi'r-i Bâkî

Urmadı kimse dahi bu bâğ içre kalem

Bâkî, G. 280-5

Âb-ı revâna karşı durup râstı bu gün

Mevzûn okurdu bir gazel-i âb-dâr serv

Hayâlî, K. 11-4

Sonuç

Bu değerlendirmeler ışığında bazı 16. yüzyıl Divan şairlerinin şiirlerini nitelemek üzere kullandıkları sıfatlarla ilgili görüşlerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Şiir, sevgilinin şeker ve bal gibi tatlı dudaklarını, bu dudaklardan çıkan sözleri, sevgilinin güzelliğini ve uzuvlarını anlattığı ve şairi şiirin sözlü bir papağan olduğu için tatlı, hoş ve lezîzdir.

Şiir, gösterişten (âlâyiş) uzak, temiz, saf (pâk) ve duru ('ârî) olmalıdır.

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRİ NİTELEMELER ÜZERE
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Şiir; edası, tarzı, anlamı, okurda uyandırdığı duygular açısından, sevgilinin özellikle renkli (rengîn) dudaklarını ve yanaklarını anlatmasından ötürü, renkli (rengîn) ve coşkulu bir havaya sahiptir.

Güzel şiir, insan ruhunda uyandırdığı güzel duygular sebebiyle gönül çekici, gönül alıcı, gönle hoş gelen... gibi anlamlarda kullanılan “dil-keş, dil-sitân, dil-pezîr, dil-âvîz, dil-efrûz, dil-pesend, dil-güşâ(d), dil-firîb” gibi sıfatlarla anılır.

Âşığın yani şairin gönlündeki aşk ve ayrılık ateşiyle bağlantılı olarak, şiir de okunduğunda insan gönlünde yakıcı bir etkiye sahiptir.

Ebedî olması ve sevgilinin dudağından bahsetmesi itibarıyla şiir; “cân-bahş, cân-fezâ, rûh-efzâ, rûh-bahş ve cân-perver”; hâsılı ruhun gıdasıdır (gıdâ-yı rûh, kût-ı rûh).

Şiir; adeta bir akar su gibi berrak (sâfî, zülâl) ve bir meyve gibi sulu, taze, hoş; yani âb-dâr olmalıdır.

Kaynaklar

- Amrî Divanı, (1970), Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, İÜEF Yay.
- Bâkî Dîvânı, (1994), Haz. Sabahattin Küçük, Ankara, TDK Yay.
- Bâkî Hayatı ve Şiirleri, (1935), Haz. :Saadettin Nüzhet Ergun, İstanbul, Bozkurt Matb.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1998), **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yay.
- Fuzûlî Divanı, (1990), Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur, Ankara, Akçağ Yay.
- Hayâlî Divanı, (1992), Haz. Ali Nihad TARLAN, Ankara, Akçağ Yay.
- Hayretî Divanı, (1981), Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali TANYERİ, İstanbul, İÜEF Yay.
- Helâkî Divanı, (1982), Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, İÜEF Yay.
- Muhibbî Divanı, (1987), Haz. Coşkun AK, Ankara, KTB Yay.
- Mütercim Âsım Efendi, (2000), **Burhân-ı Katı**, Haz. Mürsel Öztürk- Derya Örs, Ankara, TDK Yay.
- Nev'î Divanı, (1977), Haz. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İstanbul, İÜEF Yay.
- TANPINAR, Ahmed Hamdi, (1977), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul, Dergah Yay.
- Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı, (1977), Haz. :Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, İÜEF Yay.
- Usûlî Divanı, (1990), Haz. Mustafa İsen, Ankara, Akçağ Yay.
- Vasfî Divanı, (1980), Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, İÜEF Yay.